

PAPER DETAILS

TITLE: Muhalif Bir Gazete: "Mücadele" (1931)

AUTHORS: Serdar ÖZTÜRK

PAGES: 152-165

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/178017>

MUHALİF BİR GAZETE: “MÜCADELE” (1931)

Serdar Öztürk*

ÖZET

Bu makalede, 1931 yılında tek sayı çıkıp toplatılan Mücadele gazetesi konu edilmektedir. Gazetenin özelliği içeriğinin ve gazeteyi yayınlayanların muhalif kimliğinden kaynaklanmaktadır. Gazete, gerek içerik gerek yayınların kimlikleri açısından değerlendirildiğinde kapatılan Yarın'ın devamı niteliğinde görülmüştür. Yarın'ı çıkaran öncü kadro, Mücadele örneğinde perde gerisinde yer alarak muhalif yayıncılık faaliyetlerini sürdürmek istemiştir. Buna karşın 1931 yılında kabul edilen Basın Yasası, onlara bu olanağı vermemiştir.

Anahtar sözcükler: Mücadele, Yarın, Arif Oruç, Recep Peker, 1931 Basın Yasası, Habil Adem, Muhalif gazeteler

ABSTRACT

This study investigates a newspaper, Mücadele, which was published a unique copy but confiscated this issue in 1931. Its feature comes from of its opponent characters which are both its content and publishers. Mücadele, when it was taken into account both its content and the identities of publishers, had been seen the successor of Yarın. The actual staff of Yarın, with the hope of being behind the scenes, wanted to continue their opponent publishing. The Press Law of 1931, however, didn't permit them this possibility.

Key words: Mücadele, Yarın, Arif Oruç, Recep Peker, The Press Law of 1931, Habil Adem, opponent newspapers.

Bu çalışmanın konusu 1931 Matbuat Kanunu'nun tartışıldığı sıralarda yayımlanan *Mücadele* gazetesidir. *Mücadele*'nin sahibinin kimliği, gazetenin izlediği yayın politikasının hükümetin benimsediği ilkelere ve basın yasasına olan muhalifliği hükümet tarafından “sorun” olarak nitelendirilmişti. *Mücadele* ile ilgili olarak siyasal iktidarın sorun addettiği hususların bilinmesi, bu dönemde basından beklentilerin neler olduğunu, bir yayının zararlı olarak nitelenmesindeki unsurları göstermesi açısından önemlidir. Çünkü içinde bulunulan dönem hassastır. Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyi (12 Ağustos-17 Kasım 1930) başarısızlıkla sona ermiş, aynı yılın Aralık ayında Menemen Ayaklanması patlak vermiştir. 1931 yılındaki parti programında ise yeni kararlar alınmıştır. Buna göre Cumhuriyet Halk Fırkası yeniden örgütlenmiş (1), siyasetle ilgilenme çağına gelmese bile bütün Türk gençleri partinin doğal adayı sayılmıştı. Parti Kongresi'nde benimsenen ilkeler parti-devlet özdeşleşmesine giden sürecin temellerini oluşturmuştu (2).

10-17 Mayıs 1931 tarihleri arasında sonuçlanan üçüncü Parti Kongresi'nden sonra basını rejimin hizmetine sokma doğrultusundaki girişimlerden en önemlisi olan yeni basın yasası kabul

edildi. Bilindiği üzere Cumhuriyet döneminin basına ilişkin ilk düzenlemesi olarak kabul edilen 67 maddeden oluşan yeni basın yasasıyla hilafet, saltanat, anarşizm, komünizm yanlısı yayınlara *ilk kez* açık yasaklar getirildi. 50. madde, hükümete, “ülke çıkarlarına ters düşen yayınları” nedeniyle gazete ve dergileri “geçici kapatma” yetkisi tanıdı.

Basın Yasası ile birlikte, 1929 Aralık ayında Arif Oruç ile Habil Adem yönetiminde yayın hayatına başlayan ve 8 Ağustos 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı destekleyen *Yarın* kapatıldı (Tunçay 1991: 8, Nesimi 1977: 113-116). *Yarın*'ın kapatılmasından sonra, Arif Oruç bazı yakınlarına *Mücadele* adlı bir gazete çıkarttırdı, fakat bu gazetenin de ilk sayısı toplatılarak devamı yasaklandı (Tunçay 1991: 13).

Bu çalışma, 7 Eylül 1931 tarihinde çıkan ilk sayısı toplatılan ve sonrasına izin verilmeyen bu gazete üzerinedir. Çalışmada siyasal iktidarın kendi içerisindeki yazışmalarda *Mücadele*'ye yönelik düşüncelerini ortaya koymaya çalışacağım. Böyle bir çaba, aynı zamanda, siyasal iktidarın 1930'lu yıllarda basına yönelik bakışını, basından beklentilerini anlamamıza yardımcı olabilir. Öte yandan, bu çalışmada,

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

Mücadele’nin Meclis Kütüphanesi’nde ulaşılabildiğimiz tek sayısını inceleyerek, içeriğinin yazışmalarda belirtilen noktalarla ne derece uyuştugunu ortaya koyacağım.

“OLUMSUZ YÖNDE YAPILAN YAYINLARIN ÖNLENMESİNE” İLİŞKİN BİR GENELGE

6 Temmuz 1931 tarihinde zamanın Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumisi Recep (Peker) imzalı bir genelge Parti’nin tüm il idare heyeti başkanlıklarına gönderildi (BDA, 490..1., Yer No: 2.6..34.).

Genelgeye göre, uzun süreden beri Türkiye’de “muhalif fikir cereyanlarını temsil etmek” savunusuyla yayın faaliyetlerinde bulunan bazı gazeteler, parti ilkeleri doğrultusunda yayın yapan gazetecilerin dikkatlerini çekmektedir. “Muhalefet namı altındaki neşriyat”, genelgedeki savunuya göre, bir süreden beri “Devlet otoritesini bozacak ve masum fikirli vatandaşları zehirleyecek” sınıra gelmişlerdir. “Her aklıbaşında” yurttaş, bu gerçeği, “teessürle ve esefle takip” etmektedir. Son ay zarfında (Hazi-ran) CHF Umumi İdare Heyeti’nin bu durumu dikkatle “takip ve mütalaa” etmiş, yapılan yayınlarda izlenen amacın “tenkit ve murake-beden (denetim) ziyade tahrip ve umumi nizam ve intizamı teşviş edecek (bozacak) gayelere hizmet eder” içerikte görmüştür.

Genelgede hükümeti eleştiri ve denetim sınırlarını aşarak, genel düzeni bozucu amaçlara hizmet edici yayınlarda işlenen konulardan örnekler verilmiştir. Buna göre, sözelimi, vergilerden söz edilirken, ulusun “fakrû sefaleti” dile getirilmekte, tasarruftan söz edilirken “işlere kafi tahsisat konmadığı” belirtilmektedir. Kadrolar konusundaki yayınlarda “çok memur istihdam” edildiği, bunların azaltılması gerektiği savunulmakta; ancak kadroların hafifletildiği durumlarda tamamen farklı bir görüş ileri sürülmekte “memurların sokağa atılacağı” iddia edilmektedir. Siyasal iktidar, demiryolu inşaatından söz ederse, muhalif gazeteler “şose ve otomobil yollarının müreccah (üstün) olduğu”na, demiryolu siyasetinde karayolları lehine değişikliğe giderse, bu defa halkın vergi veremeyeceğine ilişkin yayımlar yapmaktadırlar. yayınlarda takınılan muhalefet anlayışlarına yönelik örnekler arasındadır. Siyasal iktidar,

geneldeki vurguya göre, sözelimi, üreticilerin yararına olmak üzere kooperatifçilikle ilgili projeler gündeme getirirken, muhalif yayınlarda “tüccar sınıfının ve harici ticaretin bundan” zarar göreceği savunmakta; ancak ticaret işlerinin düzenlenmesine yönelik önlem ve girişimlerde bulunurken bu defa bu politikadan üreticilerin zarar göreceği şeklinde birbiriyle çelişik görüşler ileri sürmektedir.

Genelgeden anladığımıza göre, bu yayımlar, “muayyen (belirli) ve açık gaye ve prensipler takip” etmemekte, “hergün, herşeye tecavüzkar bir lisanla itiraz etmektedirler”. Genelgedeki vurguya göre, “Bu fena neşriyat Fırkayı gözden düşürmek için gerek (Fırka’nın) manevi şahsiyetine ve gerek onu temsil eden şahsiyetlere uydurma vesilelerle tecavüz yolları bulmaktadırlar”. Daha açık bir anlatımla belirtilirse, bazı yayımların sırf eleştiri kurgusu üzerine yayın etkinliklerinde bulundukları, eleştirilerinde ilkeli olmadıkları ve açık, seçik bir dil yerine çelişkili ve saldırgan bir dil kullandıkları savunulmaktadır. Bu yayımlar, genelgedeki savunuya göre, ilkeli bir eleştiriden ziyade CHF’nin kurumsal kimliği ile CHF kadroları küçük düşürmeyi amaç edinmişlerdir. Bunun yaratabileceği olumsuz sonuçlar ise genelgede şöyle açıklanmıştır:

Bunun neticesinde halk tabakaları arasında otorite, zevat ve müesseseler aleyhinde yapılan mütemadi telkinin fena kanaatler uyandıracacağı ve bu kanaatlerin gitgide umumileşeceği ve memlekette iyi, doğru mefhumlarının büsbütün kaybolacağı tehlikeleri tabii mütalaa olunmalıdır. Bu vaziyet milli itimadı, nefsi, istikbale giden yolların kuvvet menbaı olan ümidi, milli birliği de tehlikeli kılmak istibadındadır.

Genelgeye göre, Meclis tutanaklarının bütün gazetelerde aynen yayınlanması hakkında Meclis kararı bulunmaktadır. Muhaliif yayımlar, genelgede vurgulandığına göre, hükümetin aldığı kararları ve icraatları halka öylesine çarpık biçimde iletmektedir ki, Meclis’in “meclis tutanaklarının gazetelerde aynen yayınlanması” kararının alındığı Meclis zabıtlarında bile “tah-rifat” yapabilirler. Parti örgütündeki görevliler, bu konuda uyanık olmaya çağrılmaktadır.

Genelgenin altına düşülen nokta ise “Hükümetçe de bu hususta bir Matbuat Kanunu hazır-

lanmaktadır” denilerek, bu genelgeden yaklaşık bir buçuk ay sonra kabul edilecek olan ilk basın yasasının şartları verilmektedir.

MÜCADELE’YE YÖNELİK SİYASAL İKTİDARA YAPILAN BİR İHBAR

Mücadele yayınlandığı tarihte hükümetin hangi kanadına ve kimin tarafından gönderildiği belli olmayan imzasız bir mektup, hükümetin *Mücadele*’yi toplatmasında etkili olmuştur. 7 Eylül 1931 tarihinde yani, basın yasasının kabul edilmesinden yaklaşık bir buçuk ay sonra imzasız ve siyasal iktidarın hangi kademesine gönderildiği belli olmayan el yazılı bu mektup, *Mücadele* hakkında siyasal iktidara yapılan bir ihbar niteliğindedir.

İhbarı yapan kişinin mektubunda belirttiğine göre, *Mücadele*’nin yayıncıları kendisinden *Guy de Maupassant*’ın bir romanının (*Une Vie: Bir Hayat*) çevirisini istemişlerdir. Çeviri teklifini kabul ettiğini gazeteye bildirmiştir. Her ne kadar kabul etse bile, çeviriyi yapıp yapmama konusunda “emirlerinizi beklemekteyim” şeklinde sadece bir danışmanın ötesine geçen bir dille siyasal iktidardan görüş istemeyi ihmal etmemektedir.

Mektupta, *Yarın*’ın “tahrir müdürlerinden Muzaffer Muhittin”in *Mücadele* isminde bir gazete yayınına başladığı, bu gazeteye kardeşi Hayri Muhittin ile, Uzeyir ve yine *Yarın*’ın eski yazarlarından Hamid efendilerin ‘şerik’ oldukları belirtilir. Gazeteyi çıkaranlar, *Yarın*’ın hurufatını satın alarak bu gazeteyi çıkartmaktadırlar. *Yarın*’ın Burhanettin Ali, Habil Adem, Süleyman Tevfik ve Arif Oruç’un dışındaki ekip de *Mücadele*’de çalışmaktadır. Mektupla *Mücadele*’nin *Yarın*’ın devam olduğu vurgusu üzerinde sık sık durulmuştur. Muzaffer bey kendi küçük sermayelerinin birleştirilmesiyle bu işe giriştiklerini söylemiş ise de mektubu yazana göre “(*Mücadele*’nin) ilk kuruluş(u) için Uzeyir efendinin 2 bin lira verdiği tahakkuk etmiştir”.

Gazetenin izleyeceği politika, gazetede çalışanların görevleri ve kimlikleri üzerinde hükümete bilgi veren kişinin yazdıklarına bakılırsa, *Mücadele* ile ilgili bazı bilgiler “zan” üzerine dayalıydı, bazı ayrıntıları ise zamanla öğrenilecekti:

İlmi, iktisadi, fenni, askeri ihtisas makaleleri mütehassıslar tarafından yazılacaktır. Tahrir müdürlüğüne getirilen ve isminin Vecdi olduğunu zanettiğim zat Uzeyir efendinin bendeganından imiş. Şu halde gazetenin umumi vaziyeti Uzeyir efendi’nin göstereceği yol üzerinde yürüyecektir. Hala, bendeniz Arif Oruç’un dahi perde arkasında rol almış olduğunu zannetmekteyim. Bunu birkaç gün zarfında öğrenmek mümkün olabilir.

Mücadele’yi çıkaranların perde arkasında Arif Oruç’un olup olmadığı, bu mektuba bakılırsa kesin değildi. Mektubu yazan kişi, gerçeği ancak birkaç gün içerisinde öğrenebileceğini belirtmişti. Aynı tarihte toplatılan gazetenin yayıncıları arasında Arif Oruç’un olup olmadığı konusunda başka bir mektuba ise rastlayamıyoruz.

Mücadele, mektupta belirtildiğine göre, gazetenin kadrosunun “-anladı(ğı) şekilde”, komünistçe” yayınlanmaktadır. Gazetenin yayın politikası dışında, yayınlanması safhasındaki işbölümü dahi, ‘komünist’ yayın siyasetinin göstergesidir. İkdam Yurdu’nun en üst katında tutulan bir salonun yarısı “tahrir”, yarısı “tertiple heyeti” için ayrılmıştır. Mektubu yazana göre, yönetim ve çalışanların aynı salonu paylaşmaları, “ayrı gayrılık”ı ortadan kaldırmıştır.

Mektupta, gazetenin “ilmi şekilde ve gayri şahsi olarak şiddetle muhalefet yapacağı” belirtilmişti. Gazeteyi çıkaran ekip ekonomik bakımdan sorunla karşılaşmayacağına emindi. Oysa gerçek, mektuptaki savunuya göre, böyle değildi: Gazeteyi çıkaranların “küçük bile olsa sermaye vaz’ına” güçleri yoktu.

MÜCADELE ÜZERİNDE SİYASAL İKTİDARIN MÜDAHALESİ

İhbar mektubunun üzerine düğüldüğü tarihten bir gün sonra, 8 Eylül 1931 tarihinde CHF Katibi Umumisi sıfatıyla Recep (Peker) Bey CHF’nin il başkanlıklarına iki ayrı genelge göndererek, il başkanlıklarının *Mücadele* ile ilgili gerekli önlemleri almasını istedi.

2280 numaralı genelgede şöyle denilmekteydi:

İstanbul’da (Mücadele) isminde yeni bir gazete çıktı. Bu gazetenin başlığı altındaki

yazıda işçi ve çiftçi haklarını müdafaa edeceği yazılıdır. Bundan başka (Niçin çıkıyoruz?) serlevhali baş makalesinde Hükümetçe tesisine müsaade edilmeyen işçi ve çiftçi teşekkülünün maksatlarına uyan ifadeler ve ezcümle kol ve kafa işçilerinden, esnaf ve çiftçiden bahseden milli birliği bozacak noktalar vardır.

Mücadele’nin çatışmacı bir toplum yaklaşımını benimsemesi siyasal iktidarın dayanışmacı toplum modeline aykırı olduğundan, bu gazete “milli birliği bozacak” bir yayın olarak nitelenmişti. Bilindiği üzere topluma ilişkin modeller “çatışmalı” (conflictual) ve “uyuşmalı” (consensual) olarak ikiye ayrılmaktadır. Durkheim’la ilişkilendirilen “uyuşmalı model”, toplumsal dayanışmanın, toplumsal tutumunun önemini vurgular. Karl Marx’la ilişkilendirilen “çatışmalı model” ise, toplumsal “çelişki ve toplumsal çatışma”nın her yerdeki varlığının altını çizer (Burke 2000: 26). Tek Parti yönetiminin topluma bakışı ise toplumun “sınıfsız, kaynaşmış, dayanışma içinde bir bütünlük” olduğu şeklindeki Durkheim’in toplumsal modeline gönderme yapmaktaydı. 1923 İzmir İktisat Kongresi’nde, daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce, yönetim, “toplum”u sınıfsız, kaynaşmış, çatışma içerisinde olmayan bir nesne olarak varsaydı. Cumhuriyet kurulduktan sonra bu anlayış devam etti. 1931’de toplanan Üçüncü Büyük Kongre’de ilan edilen CHF programının ikinci maddesinde, “sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam ve tesanüt ve menfaatlerde ahenk” sağlamak için toplumsal sınıfların varlığı yadsınarak, yalnız işbölümü gereğince ayrılmış bir çalışma zümresinin (küçük çiftçiler, küçük sanayi erbabı ve esnaf, amele ve işçi serbest meslek, sanayi erbabı, büyük arazi ve tüccar) bulunduğu tekrar edildi (Tunçay 1992: 312).

Gazeteye ilgili Recep (Peker) Beyin genelgedeki diğer açıklamaları, “gazetenin iç yüzüne dair aldığımız doğru malumat” gibi ifadelerle yukarıda belirttiğimiz mektuba gönderme yapar:

Gazetenin isminde de ve ilk nüsha başında Fırkamıza tariz etmesinden de anlaşılacağı üzere sahiplerinin gayesi çatışmak, efkârı umumiye karşı Fırkamız aleyhine telkinat yapmaktır. Gazetenin kullandığı harflerden

ve ilk nüshası muhteviyatından anlaşılan hüviyeti bunun kapanan (Yarın) gazetesinin isim değiştirilmiş muhteviyatından bir başka nüshası olduğunu anlatır. Diğer taraftan gazetenin iç yüzüne dair aldığımız doğru malumat yeni teşebbüs sahiplerinin bazı zahiri istisnalarla Yarın gazetesinin tahrir ve tertip heyetleri arasında olduğunu gösteriyor. Yeni müteşebbisler arasında görünenürde Arif Oruç, Hâbil Adam, Burhanettin Ali ve Süleyman Tefvîk yoktur. Bu malumata göre Yarın gazetesinde ikinci safta bulunanlar Mücadele gazetesinde birinci safa geçmişler ve birinci saftakiler rollerini ikincilere bırakarak el altından çalışmayı tercih etmişlerdir.

İmzasız mektuptaki açıklamaların benzeri bu genelgede de söz konusudur. Nitekim, genelgenin başka yerlerinde de mektupta iletilen bilgilere benzer açıklamalara rastlarız. Sözgelimi yeni girişimcilerden birisinin Üzeyir Efendi’nin olduğu gibi... Üzeyir Efendi, genelgede belirtildiğine göre, ‘parasız ve vasıtasız ve aynı zamanda şark demiryolları amelesini ifsat ettiğinden dolayı işinden çıkarılarak bugün bostancılık yapan Arnavut bir şahıstı. Mücadele’nin tesisi için iki bin lira ayırmıştı.

Bu gerçekler karşısında genelgede eski Yarın ve yeni Mücadele isimli gazetelerinin aynı kimlikte ve içerikte olan, ‘hangi menbalardan beslendiği belli olmayan’, özellikle ‘milli birlik ve milli inzibat fikirlerini tahrip için çalışan vasıtalar’ olduğu savunuldu. Genelgenin sonunda, CHF il idare heyetlerinin bu tür “tehlikeli telkin ve cereyanlara” karşı uyanık olmaları istenilmekteydi:

Yeni vaziyete muttali olan Umumi İdare Heyeti şimdilik tesbit edebildiği bu vaziyetten Fırkamız teşkilatını haberdar etmeyi münasip görmüştür. Fırka teşkilatımızın da münasip fırsatlardan istifade ederek Fırka arkadaşlarımızı ve halkı haberdar etmeleri ve tehlikeli telkin ve cereyanlara karşı memleketin umumi bünyesindeki mukavemet kabiliyetini arttırmaları tamimen rica olunur.

2281 sayılı bir başka genelgede ise doğrudan Mücadele’nin ismi anılmamıştı. Ne ki 2280 sayılı yukarıda belirttiğimiz genelge ile aynı

tarihte yayınlanması, parti aleyhinde yayın yapan zararlı gazetelerden söz etmesi ve dolaylı olarak bu gazete hakkında alınması gereken önlemlere ilişkin açıklamalara yer vermesi, 2281 numaralı genelgenin yayınlanmasında *Mücadele*'nin etkisini ortaya koymaktadır.

2281 sayılı genelgede, il başkanlıklarından "firka aleyhine yayın yapan gazete bayileri arasında firka mensuplarının" yer almalarını önlemeleri istenilmekteydi. Şimdiye kadar alınan duyumlara göre muhalif gazeteleri satan gazete bayileri arasında partiye üye kişilere ait olanlar da bulunmaktaydı:

Firkamıza aleyhdar neşriyatta bulunan bazı gazetelerin bayileri arasında Firkamız mensuplarının da bulunduğu bildirilmiştir.

Firkamız mensuplarının kendi milli ve vatanî akidelerine düşman olan neşriyatın malumat ve müsaadeleri altında kendi aramızda revaç bulmasına tavassut ve hizmet edeceklerini zannetmiyorum. Böyle gazetelerin bırakacağı satış hakkı, bir iki kuruştan ibaret kalmayıp da farzı muhal büyük bir yekûn teşkil etse bile, umumin hayat ve menfaati içinde kendi daimi mevcudiyetini de tahribe çalışan neşriyatın revaç ve tamimine vasıta olmak, alınan bir yerine bin vermek olur ki, Firkamıza intisap peyda etmekte gösterilen milli büyük hislerle telif edilmeyecek bir müsamaha sayılır. Orada böyle arkadaşlarımız varsa mülayim surette ikaz etmek münasip olur.

Yayınla ilgili iş ve hizmetlerde bulunanlar arasında partiye üye olmayan kimselerin bulunması durumunda ise, aynı konudaki aydınlatma etkinliğinin bunlar üzerinde de yürütülmesi istenilmekteydi.

MÜCADELE’NİN İLK VE TEK SAYISI

Mücadele'nin yayınlanan ve toplatılan altı sayfalık ilk nüshasını Meclis kütüphanesinde ilk sayfasını bulamadık. Ancak, *Cumhuriyet*'in 8 Eylül 1931 tarihli sayısında *Mücadele*'nin kapatılışıyla ilgili bir haberde gazetenin logosu ile manşetten verilen haberin başlığını öğrenmekteyiz. Gazetenin logosu, "Halkın, işçinin, çiftçinin haklarını müdafaa eden Cumhuriyetçi gazete", manşet ise "Her şeyin fevkinde Türki-

ye" şeklindedir. Ne yazık ki, manşetten verilen haberin ayrıntılarını *Cumhuriyet*'in haberinde görememekteyiz. Sonuç olarak, *Mücadele*'nin içeriğiyle bilgiye elimizdeki beş sayfa üzerinden yapabilmekteyiz. Bununla birlikte, birinci sayfadaki çoğu haberler ve yazıların diğer sayfalara taşması, birinci sayfanın içeriği hakkında fikir yürütmemize engel değildir.

Mücadele incelendiğinde ilk bakışta söylenebilecek nokta, muhalif çizginin haber ve yorum başlıklarında bile görülebildiğidir. Hemen ikinci sayfada H.M. imzalı -ki bu kişi şikayet mektubunda adı geçen Hayri Muhittin olmalıdır- bir yazı "Matbuat kanunu karşısında" başlıklıdır. Yine aynı sayfadaki 'Dalkavuk' imzalı bir başka yazının başlığı "Dalkavuklara Söylüyorum!", Uzeyir Avni'nin "İşçi Söylüyor" künyesi altındaki yazının başlığı ise "Efendiler Aldanıyorsunuz!" şeklindedir. Başyazı ise derginin tahrir müdürü olduğu gerek şikayet, gerekse Recep (Peker) beyin genelgelerinde vurgulanan Muzaffer Muhittin'e aittir. Başyazının başlığı, "Abdülaziz devrine ric'at!"tır. Birinci sayfadan aktarılan beşinci sayfadaki bu yazı, iki sütunu kapsayacak kadar uzundur.

Başlıklardaki muhalif vurgulardan da anlaşılacağı üzere, eleştiriler 1931 yılındaki Basın Yasası'na odaklanmıştı. Basın Yasası'ndaki kısıtlayıcı hükümlere karşı basının sessiz bir tutum takınması, bu kurumun, en az siyasi iktidarın uygulamaları kadar, eleştirilerin nesnesi olmasına neden olmuştu.

Muzaffer Muhittin'in başmakalesi, yasaya rağmen muhalefet görevini yapmayan basına karşı *Mücadele*'de yapılan eleştirilerin özeti gibidir. Muhittin şöyle diyordu:

Matbuat kanunu; memleket ihtiyaçlarının bu bariz hakları ve hürriyetlerini, akislerini nezetmiş değildir. Hükümet reisi İsmet Paşa'nın Mecliste büyük bir emniyet ile ifade ettiği 'vaziyette bir fevkaladelik veya tehlike yoktur' noktai nazıarı Türkiye'nin bugünkü vaziyet ve yarınki istikametinden mülhem olarak söylenmiştir.

Muhalefeti veya tenkidi boğan bir kanun yoktur ve zaten bu bariz ve sahih hüküm karşısında memleket havasına yayılan bu korkak matbuat tevekkufunun manası da

asla böyle bir hüküm verdiremez. (...) İsmet Paşa. Hükümetinin her hareketini tasvip etmek veya H. Fırkasının her prensibini aynı keramet telakki etmek de ne fırkacılık ve ne de muvafıklıktır.

Bugünkü matbuat durgunluğu, memleketin havasına şuursuzca yayılan muzır bir korkaklık, muzır bir anlamamazlık, muzır bir geriliktir.

Muhittin, Basın Yasası’na doğrudan bir saldırıdan ziyade, basının eleştiri görevini yapmamasına eleştiri getirmekteydi. Muhittin’e göre basın yasası, basının hükümeti eleştiri görevi yapmasına engel değildi. Bu gerçek, Muhittin’in savunusuna göre, hükümet tarafından dile getirilmişti.

Ne ki Muhittin’in basın yasasına doğrudan eleştiri getirmemesi, hükümeti başka konularda eleştirmemesi anlamına gelmemekteydi. Muhittin yazısı boyunca siyasal iktidara yönelik eleştirilerini CHF’nin kendisini halk ile eşleştirmesi noktasında toplamıştı. “14 milyon Türkü can ve gönülden Halk Fırkasının aşığı olarak düşünmek gülünçtür”, “Halk, yekpare halk fırkası değildir” biçimindeki ifadeler bu savunuya gönderme yapmaktaydı. Parti çıkarlarının ötesinde Türkiye’nin çıkarları daha önemliydi. Ne var ki ulusal basın, Hayri Muhittin’in savunusuna göre, halkın çıkarları lehine değil parti (CHF) çıkarlarına uygun yayınlar yapmakta, eleştiri görevini yerine getirmemekteydi. Muhittin, tüm bu nedenlerle ‘bugünkü matbuatın halkın mümessili’ olmadığını, kamuoyunu temsil etmediğini savunmuştu.

Basın Yasası’na yönelik olarak gazetelerin eleştiri görevini yapmaması Hayri Muhittin’in “Matbuat Kanunu Karşısında” başlıklı yazısında da vurgulandı. Hayri Muhittin, Türkiye’deki aydınların Basın Yasası ile birlikte “konuşmadığı”nı, oysa, yasanın eleştiri özgürlüğünü engelleyen, özgürlükleri kaldıran bir içeriğe sahip olmadığını, gerçekte hiçbir yasanın özgürlükleri tamamen bertaraf edemeyeceğini, olsa olsa bazı sınırlar koyacağını savunmuştu.

‘Dalkavuk’ müstear isimli “Dalkavuklara Söylüyorum” başlıklı yazı ise Muzaffer ve Hayri Muhittin’in Basın Yasası’na yönelik dolaylı ve basına yönelik doğrudan eleştirilerin taşlamalı

bir dil kullanılarak dile getirilişini temsil ediyordu:

“Azizim dalkavuk!”

Epi(ey)dir matbuat piyasasında bir durgunluk var. Gazeteler süt dökmüş kediler gibi birer kenara büzülmüşler. Ne etliye ne süt-lüye, ne sele ne sabuna el ve dil uzatıyorlar kendi gölgesinden korkan çocuğa, kendi ağzını yara zanneden bir müvesvise benzetmekle hata etmemiş oluruz. (...) Fakat iş burada değil, (Mücadele) çıkınca kendinin savuşturduğunu gören fareler gibi deliklerinden çıkmak isteyenler çok olacak. (...) Ben size nasihat gazeteci olacağınıza müvezzî olun daha yan gelip keyif çalmış olursunuz.

Mücadele’nin ikinci sayfasında, birinci sayfadan devamla “Niçin Çıkıyoruz?” başlıklı yazı ise, Recep (Peker) Beyin *Mücadele*’ye karşı yönelttiği eleştirilere karşılık gelmekteydi. ‘Mücadele’ imzalı yazıda, *Mücadele*’nin ekonomik hayatımızda ‘işlemeyen sermayenin düşmanı’ olduğu belirtilmişti. *Mücadele*’nin, kendisine Türkiye’nin ‘bünyesi için elzem gördüğü kooperatifçilik ve sermaye tedavülü ve bütün memleket zümrelerinin iktisadi teşkilatta takviyesi icaplarını en kuvvetli propagandacısı’ olarak misyon yüklediği vurgulanmıştı. Nihayet, sınıfsal nitelikli terimler, açıklamalar yazının sonlarına doğru net bir şekilde ifade edilmişti:

Mücadele, kol ve kafa işçisinin, memleketin ali menfaatlerinden gayri sebeplerle şahsi sermayeler için istismarına şiddetle aleyhtardır.

Esnafta, çiftçinin ve halk sınıflarının hak ve hürriyetlerinin tecellisini mücadelesini aht ve peymanı olduğunu ilan eder.

Gazetenin muhalif içeriğinde sol yönelimli benzer eleştiriler, ‘Dilencilerle Mücadele’ başlıklı ve ‘Dalkavuk’ imzalı ‘Dalkavuklara Söylüyorum’ köşesinde de işlenmişti. Şehirde (İstanbul’da) dilencilerle yönelik mücadele için bir büro açılmasının eleştirildiği yazıda, “İyi bilirsin ki asıl fakir adamı damaltında kendini saklıyandır. Ben diyorum ki bu iş veremle mücadeleden güçtür. Dilence değil ama fakir

olmayan kim var? Bu mücadele bürosuna birer iltimas bulsakta ilk mücadelesine bizimle başlasa ne buyrulur?”.

“Artık İllallah” başlıklı imzasız bir haberyorum karışımı yazıda ise, esnafın cemiyetlere zorunlu olarak üye yapılması ve cemiyetlerin küçük esnaftan dahi yüksek aidat almaya yönelik düzenlemeler eleştiri konusu olmuştu. Savunuya göre, “Esnaf cemiyetlere mecbur ederek ısıdırarak sokmak lazım”dı; ancak esnaf, ‘son tebliğ’ gereğince esnaf cemiyetlerine girmeğe mecbur bırakılmıştı. En azından şu safhada yapılması gereken, savunuya göre, aidatların belirli bir düzeye indirilmesiydi.

Gazetede polis-adliye haberlerinin (‘şüpheli ölüm’, ‘yakalandılar’, ‘fuhşa teşvik’, ‘kavga’, ‘kavganın sonu’, ‘çocuk terki’, ‘bir tabanca ve bıçak düellosu!’, ‘kadını vururken kendi vuruldu’, ‘biri bir ay biri bir gün mahkum’, ‘beraat etti’, ‘olur iş değil’, ‘öfke bu ya’, ‘kaza’) fazla olduğu görülmektedir. Bu haberlerde betimleyici bir tutum benimsendiği, haber içerisine yorum getirilmediği gözlenmektedir. ‘Yarın aleyhine yeni bir dava’ başlıklı bir adliye haberinde bile bu durumun değişmediği görülmektedir. Bununla birlikte aynı durum, Türkiye’nin doğu bölgelerindeki ve sınırlarındaki bazı gelişmelere ilişkin söz konusu olduğunda söylenemez. Gazetede, ‘Urfa’da bir şaki öldürüldü’, ‘Suriye hududumuzda tehlike var’ başlıklarında görüldüğü gibi Türkiye’nin birlik ve bütünlüğünü öne çıkarır, bu konuda taraflı bir tutum benimser. Sözelimi ‘Urfa’da bir şaki öldürüldü’ haberi şöyle verilmişti:

Urfa’da Yaylak kazasında vazifeye giden bir jandarmayı, üzerine hücum ederek şehit eden sirkatten yedi buçuk seneye mahkum Kamurer namındaki firari, Harran kazası dahilinde silahile birlikte derdest edilerek Urfaya sevk olunurken kaçmış, fakat bu sefer meyiten istisal edilmiştir.

‘Suriye hududumuzda tehlike var!’ başlıklı haberde ise, Fransızların Ermenileri Türkiye’nin sınır bölgelerine iskan ettirmelerinin tehlikeli bir durum aldığı belirtilmişti. Haberde, bu ileti, birlik ve bütünlük yanında ulusalcılık temaları işlenerek verildi. Doğu sınırlarındaki bu gelişmelerin, “Türk harsını” tehlikeye soktuğu, yapılması gerekenin ‘Türk harsını ve

Türkçeyi neşr ve tamim etmek’ olduğu savunulmuştu. Ulusalci tutum, bu haberde, ‘Vatanımızın bu kısmında ırki telekkiler hala tesirlerini kuvvetle muhafaza ediyorlar. Bu yüzden, cenup hudutlarının ötelerinde esen telkinler, tabiatile, ümit verici bir manzara gösteriyor. Kürtçe bilen zümreler, daima birbirine sokularak, birbirini himaye ederek bulundukları yerde bir kürt muhiti yaratıyorlar. Adana ve Mersin vilayetlerinin bir çok köylerinde Türkçenin mevcudiyeti bile yoktur” biçimindeki ifadelerle dile getirilmişti. Türk kültürünü yaymak için okulların çoğaltılması, halk mekteplerinin daha esaslı tedrisata bağlanması istenilmekteydi.

Gazetenin ilk sayısında yayınlanan tefrikanın başlığı “Bir fakirin ifşaatı”dır. Tefrikanın yazarı “Mr. Kuk” olarak belirtilmiştir. Ancak çeviriyi yapanın ismine rastlamamaktayız. “Fakirlerin hayatı bütün dünyanın alakasını celbetmiştir” biçimindeki cümleyle başlayan tefrika, bir Arap fakirin hayatından kesitler sunmaktadır.

Hüseyin Zeki’nin “vidansız bir delikanlının, sırf şehvet ve ihtirası yüzünden, baştan çıkardığı toy kızların yıktığı aile yuvalarının bütün sefalet ve çıplaklığını, nihayet tutulduğu büyük, kudretli bir aşkın pençesi içinde çektiği elem ve ıstırapın” anlatımı olarak tanıttığı “Memnu Meyve”, ailelere ve genç kızlara yönelik uyarı içerikli bir ahlak romanıdır. “Memnu Meyve”yi aktaran Hüseyin Zeki ismine ne Recep (Peker) beyin genelgesinde ne de siyasal iktidara *Mücadele* hakkındaki gizli bilgileri bir mektupla bildiren şahsın ifadelerinde rastlayamıyoruz. Bu noktada akla gelebilecek “mektubu yazan şahıs Hüseyin Zeki olabilir mi?” sorusu ise şu anki bilgilerimiz ışığında sadece soru olarak kalmalıdır.

Genelgede ve mektupta adı anılmayıp da gazetede yazan bir kişi daha vardır: Ercüment Behzat(3). “San’at, edebiyat, tiyatro” köşesinde “San’at nereye gidiyor” başlıklı köşesinde sınıfsal içerikli yorumlar yapan Ercüment Behzat’ın, genelge ve mektupta isminin geçmemesi yukarıda Hüseyin Zeki hakkında sorduğumuz spekülâtif sorunun aynısının Ercüment Behzat için de tekrarlanmasına yol açabilir. Ne var ki, tekrar vurgulamak gerekirse bu sorunun yanıtı, ancak spekülâtif düzeyde yorum yapmamızla olanaklıdır. Bu nedenle soruyu bu haliyle bi-

rakmak, gazetenin içeriğine ilişkin elimizdeki ilk ve tek sayısı olan malzeme üzerine odaklanmak gerekir düşüncesindeyiz. Ercüment Behzat’ın yazısını bu bağlamda değerlendirdiğimizde, gazetenin eleştirel çizgisine sanat boyutundan tamamladığını görürüz. Sanatın “kolektif olması” üzerinde duran, günümüzdeki tiyatro etkinliklerinin halk ile aydın arasındaki kopukluğu gidermek bir yana, aydının kullandığı dili halkın anlamadığından bahseden ve sanat hareketlerinin “zümreler” ile birlikte doğduğu ve yaşadığı vurgusuna göndermeler yapan bir yazıdır bu.

Mücadele’nin dış haberlerine baktığımızda iki nokta göze çarpmaktadır. İlki, dış haberlerin verildiği özel bir sayfasının olmaması, ikincisi ise bu nitelikli haberlerin azlığıdır. Anadolu Ajansı kaynaklı Cenevre’den iki, Londra’dan bir haber dışında dış haberlerle karşılaşmıyoruz. Aynı gerçeği spor haberleri için de söyleyebiliriz. Gazetenin beşinci sayfasında yer alan Ali Rıdvan’ın “Rusya mağlubiyetinin hakikati” başlıklı yazısı dışında spor haberi gazetede yer almamıştır. Söylemek istediğim, gazetenin iç haberlere ve yine içeride gelişen olaylara odaklı eleştirel yorumlarla muhalif bir çizgi benimsediğidir. Dolayısıyla, siyasal iktidarın genelgesinde belirttiği, *Mücadele*’nin ‘muhaliflik’ ve ‘sınıf’ temelli eleştiriler üzerine bir yayın politikası benimsediği iddiaları gazetenin ilk sayısına baktığımızda karşılığını bulmaktadır. Gazete, tam da siyasal iktidar tarafından yayınlanan genelge ve imzasız mektupta belirtilen ifadeler ışığında hükümete karşı muhalefet yapacağını ilan etmiştir.

Mücadele, benimsediği ilkeler doğrultusunda yayını sürdürülebilmede ilan ve reklamların kendisi için taşıdığı yaşamsal önemi, “hangi ilanları bedava koyacağız” şeklindeki duyuru-suyla gösterir. Gazete, mümkün olduğu kadar geniş kitlelere ulaşabilmek için “pul ücreti sahibine ait olmak ve ilanlar şirketlerinden gönderilmemek” kaydıyla on satırı geçmeyen “garp, irtihal, evlenme” ilanlarını ücretsiz yayınladığını duyurmuştur. Gazetenin en son sayfasındaki ilan ve reklamların ise çerçeveli olduğunu görmekteyiz. “Büyük Tayyare Pi-yangosu-II inci tertip 2 inci keşide 11 Eylülde-dir. Büyük ikramiye 35.000 liradır” biçiminde en büyük çerçeveli reklamdan başka, yine çerçeveli üç doktor ilanı görmekteyiz. İç hasta-

lıkları uzmanı doktor Hafız Cemal’e ve Agop Essayan ile cildiye uzmanı Dr. Hayri gitmemi-ze çağıran bu reklamlardan başka yaz mevsiminin son günlerini Cadde Bostan plaj ve gazi-nosunda geçirmemize yönelik bir başka rek-lamla karşılaşmaktayız. Bunun dışında bir ilaç ve krem reklamı ve İstanbul sekizinci icra memurluğundan verilen bir ilan görülmektedir.

MÜCADELE’NİN BASINDAKİ YANKILARI

Mücadele’nin yayınlanan ilk sayısı ve kapatıl-ması üzerine gazetelerde kısa haberler genel olarak yorumsuz olarak verilmesine rağmen, *Cumhuriyet*, *Mücadele*’nin yayınlarına ve ga-zetenin kapatılışına yönelik yaptığı yorumlarla farklı bir çizgi izledi. *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1931 tarihli nüshasında ilk sayfadan verdiği “Muva-zaalı Bir Gazete: Dün intişara başlı(a)yan “Mü-cadele” gazetesi vilayet tarafından seddedildi” başlıklı haberde, kapatma kararını destekleyen yorumda bulundu. Yorum yazının bir başka özelliği, kapatma kararının sanki gazete çıkar-ma konusunda yaşanan bir prosedür hatası gibi sunulmuş olmasıdır. Yazıya göre, *Mücade-le*’nin sahibi olduğu belirtilen Muzaffer Muhit-tin Bey, “usulen Vilayete” bir dilekçe ile baş-vurarak gazetenin yayınlanması için izin almış-tır. Ne var ki Muzaffer Muhittin Bey’in verdiği beyanname, daha sonra, valilik tarafından ger-çek dışı bulunmuş ve *Yarın* ile *Mücadele* ara-sında bir ilişki “hissedildiğinden” gazetenin kapatılması kararı alınmıştır. Alınan karara göre, ayrıca, Muzaffer Muhittin Bey’in bir gazete sahibi imtiyazının sahip olması gereken özelliklere sahip değildir. Gazetenin kapatılma kararı valilikçe gazete idarehanesine tebliğ edilmiştir.

Mücadele’nin kapatılmasının CHF Katibi Umumisi Recep (Peker) Beyin emri üzerine gerçekleştirildiğini belirtmiştik. Recep Beyin genelgesi il başkanlıklarına gönderilmişti. 1931 yılı itibarıyla il başkanlıkları ile CHF yönetimi arasında “resmi” olarak herhangi bir ilişki yoktu. Bilindiği üzere valilerin il başkanlıkları ile birleştirilmesiyle birlikte 1935 yılında parti-devlet bütünleşmesi sağlandı. *Cumhuriyet*’in haberinde ise *Mücadele*’nin kapatılmasına ilişkin kararın vilayet tarafından alındığının belirtilmesi, İstanbul valiliği ile CHF il başkan-lığı arasında bir ilişkinin var olduğunu gösterir.

Recep Peker'in CHF il başkanlıklarına gönderdiği genelge valiliğe iletilmiş, valilik *Mücadele*'yi kapatmıştır.

9 Eylül 1931 tarihli sayısındaki haber-yorum başlıklı bir başka yazıda ise *Mücadele*'nin sahiplerinin, kapatılma kararına karşı itirazda bulunduklarını öğrenmekteyiz. İtiraz, valiliğe yapılmıştır. *Cumhuriyet*, bu gelişme üzerine vali yardımcısı Fazlı Beye konuyla ilgili soru yöneltilmiş ve Fazlı Beyden şu yanıtı alınmıştır:

Mücadele gazetesinin Yarın gazetesi yerine çıktığı ve gazetecilik yapması kanunen münslip bulunan Arif Oruç Bey tarafından çıkarıldığı anlaşılmıştır. Verilen beyanname kendisini sahibi imtiyaz gösteren zat ki onun da kanuni evzaflı haiz olup olmadığı henüz tetkik ediliyor. Müracaat ederek bunda muvazaa olmadığını şifahen beyan etmiş ise de beyanatı arasında Yarın gazetesinin bazı eşya ve malzemesinden istifade edildiğini söyleyerek muvazaayı tevilen itiraf da etmiştir. Bu itibarla haklarında yeni matbuat kanunun 17 ve 18 inci maddeleri ahkamı tatbik edilmiştir. Bu müracaat ve beyanat vilayetin kanaatini tebdil edememiştir.

Haber-yorumun, haber kısmı bu şekilde verilirken, yorum, 8 Eylül günkü sayıdaki yazıya göre daha sertti. *Mücadele*, *Cumhuriyet*'in 9 Eylül tarihli sayısındaki yoruma göre, daha ilk sayısında, Türk kamu oyunu küçülteceğini, olumsuz bir yol izleyeceğini göstermişti. Gazetelerin olumlu ve olumsuzunu ayırt edebilen Türk kamuoyu, savunuya göre, *Mücadele*'nin olumsuz özelliğini kolayca kavramıştı. *Mücadele*'nin kapatılmasını, kamuoyunun sağduyusuna dayandırmaya yönelik bir haklılaştırma, açıkça bir önceki günkü yazıyla çelişmekteydi. 8 Eylül günkü sayısında *Cumhuriyet*, yukarıda işaret ettiğimiz üzere, *Mücadele*'nin kapatılmasını vilayetin kararına bağlamıştı. Vilayet, gazetenin sahibi Muzaffer Muhittin'in *Mücadele*'yi açma başvurusundaki eksikleri de göz önünde bulundurarak *Mücadele*'nin *Yarın*'ın devamı olduğunu "hissetmiş", kapatma kararını bu gerekçeye bağlamıştı.

Ne var ki *Cumhuriyet*'in 9 Eylül günkü yorumunda *Mücadele*'nin kapatılmasını kamuoyunun *Mücadele*'nin yayınına yönelik rahatsızlığına

bağlayan haklılaştırma, yorumun ilerleyen satırlarında yerini birden gazetenin *Yarın*'ın devamı olduğu gerekçesine bırakır. Yazıya göre, *Mücadele*, "birkaç ay evvel kendi seyyiatının sikleti altında ezilip sönen "Yarın"ın o kadar kopyası o kadar tıpkısı" dır ki, sayfalarının düzenini görenler "bu gazetede değişen şeyin yalnız başlık olduğunu hemen" anlamaktadırlar. *Mücadele*'nin kapanması, yazıya göre, basın dünyası ve Türk siyasal yaşamı için olumlu bir gelişmeydi:

Vilayetin basiretkarane hareketi takdire değer. "Yarın" kapanınca İstanbul matbuatının, nezahati kurtulmuştu. Türk karileri de bu temiz ve dürüst neşriyat hayatını müstehrik ve takdirkar bir huzur kalple karşılamışlardı. "Mücadele"nin çıkışverişi bu sükunu birdenbire dalgalandırdı. Herkes şundan korktu: Eski hiyanet mantığı, fikir keşmekeşi gene başlayacak, gene kanaat, fikir ve kanaat, haysiyet tehlikeye düşecek gene azgın bir iki kalem Babiali'de namus ve şeref yolunu kesecek.. Bu korku tahakkuk etmedi. Vatandaşların bütün hukukunu tekeffül etmiş olan yeni matbuat kanunu, "Yarın"ın hortlak "Mücadele"sini bir tekme ile geldiği yere yuvarladı.

MÜCADELE'NİN İDARİ VE YAZAR KADROSU

Mücadele'nin yazar ve idari kadrosu hakkında belgelerde sözü edilen kişilerin muhalif özellikleri göze çarpar. Bununla birlikte yukarıda işaret ettiğimiz üzere, belgelerde göze çarpmayan bazı yazarların varlığını gazetenin elde bulunan tek nüshasından öğrenmekteyiz. Böylece, *Mücadele*'nin yazar ve idari kadrosunu iki başlık altında inceleyebiliriz:

a) İçişleri Bakanlığı genelgesinde ve gazete hakkında bilgi veren ihbar mektubunda söz konusu edilen yazar ve idari kadro,

b) Ne İçişleri Bakanlığı genelgesinde ne de gazete hakkında bilgi veren ihbar mektubunda söz edilmeyen; ancak gazetenin ilk nüshasında görebildiğimiz bazı yazarlar.

Görüldüğü üzere yaptığımız bu sınıflamanın ikincisine ait olanında idari kadro hakkında bilgi sahibi değiliz. Bir başka deyişle, gazete-

nin tek nüshasında isimleri görülmesine rağmen, genelgede ve imzasız mektupta ismi geçmeyen kişilerin idari kadroda yer alıp almadıklarını bilmemekteyiz. Bu nedenle bu isimleri, yazar kadrosu sınıflaması içerisinde değerlendirmeyi uygun gördük. Ne ki, bunun anlamı, söz konusu kişilerin gazetenin daimi kadrosunda olabilecekleri anlamına gelmemelidir. Gazetenin daimi kadrosu içerisinde yer almamakla birlikte zaman zaman belirli konularda yazı da yazabilirler.

Sınıflamamızın ilk kısmında yer alan kişiler, daha önce belirttiğimiz üzere Arif Oruç, Hayri Muhittin, Muzaffer Muhittin, Habil Adem, Süleyman Tevfik, Burhanettin Ali, Üzeyir Avni ve Hamid efendidir. Gazetenin nüshasında bu isimlerden Arif Oruç, Habil Adem, Burhanettin Ali ve Süleyman Tevfik yoktur, ki bunların gazetenin asıl idari kadrosu olduğu, gerek İçişleri Bakanlığı genelgesinde ve gerekse imzasız mektupta dile getirilmişti. Gazetenin girişimcileri arasında o tarihte “bostancılık yapan” ve Arnavut olduğu belirtilen Uzeyir (Avni) efendinin ismi hem genelgede hem de imzasız mektupta vurgulanır. Ne ki, genelgede sadece bu şahsın ismi, “görünür” girişimciler arasında anılırken, imzasız mektupta bu girişimciye Muzaffer Muhittin ve kardeşi Hayri Muhittin katılır. Bunların gazetenin görünür ortakları olduğu dile getirilir. Gazetenin “arka planındaki” aktörleri arasında yer alanlar ise Vecdi ve Hamdi beyler ile Arif Oruç, Habil Adem ve Süleyman Tevfik’tir. *Mücadele*’yi çıkaranlar arasında bunların isimlerinin görünür olmaması ise, aslında bir zorunluluktan 1931 Basın Yasası’ndan kaynaklanmaktadır. Çünkü, bu yasanın 50. maddesinde “kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18 inci madde hükmü tatbik edilir” (Polis Mecmuası 1931: 812) denilmektedir. 18. maddede ise, yayına devam edenler hakkında para ve hapis cezalarından bahsedilmektedir (Polis Mecmuası 1931: 782-783). 50. maddenin devamında ise devletin genel siyasetine aykırı yayın yaptığı Bakanlar Kurulu ile geçici olarak kapatılan gazetelerin sorumlularının, kapatma süresi zarfında başka bir isim ile gazete çıkaramayacağı vurgulanmıştır (Polis Mecmuası, 1931: 813). Kısaca belirtmek gerekirse, *Yarın*’ın yayın hayatı, ellinci maddeye dayanılarak sona erdiği için, geçici kapatma yasağı sona erene kadar gazetenin sorumluları olan

Arif Oruç, Habil Adem, Süleyman Tevfik ve Hamid bey gibi gazetecilerin bir başka gazete çıkarması yasal olarak olanaklı değildir. Bu gazeteciler ilgili yasa maddesini *Yarın*’ın sorumlu olmayan, ikincil derecedeki kişileri *Mücadele*’nin başındaymış gibi göstererek delmişlerdir. Genelgede ve imzasız mektupta, gazetenin içeriği yanında eleştirilen bir başka konu belirtilen husus olmuştur.

Mücadele’yi çıkaran perde arkası aktörlerden Arif Oruç, muhalif gazeteci kimliğiyle Cumhuriyetin ilk yıllarına damgasını vurmuştu. Arif Oruç, 1309’da (1893-94) Elazığ’da doğdu. Gazeteciliğe 1913’te *Tanin* gazetesinde muhabirlikle başladı. 1914’te *Tasviri Efkar* muhabirliğinde bulundu. Aynı yıl içinde Mihran Efendinin *Sabah*’ında yer aldı. Balkanlara siyasi muhabir olarak gitti. Aynı zamanda Sofya’da *Türk Sadası* isimli Türkçe gazetenin başmuharirliğini yaptı. Balkanlardan döndükten sonra tekrar *Tasviri Efkar*’a istihbarat heyeti müdürü olarak girmişti. İzmir’in işgalinden sonra *Tasvir* adına oraya giderek, gazetesine mektuplar yazmış ve Yunanlıların halk üzerindeki kötü uygulamalarını eleştirmişti. 1336 (1920) Eylül’ünde *Yeni Dünya* gazetesini kurdu. Gazete, önce Eskişehir’de sonra Ankara’da çıktı. 26 Ağustos Büyük Taarruzu’ndan önce Antalya’ya giden Arif Oruç burada da *Yeni İzmir* isimli bir gazete çıkarmaya başlamış ve yazıları ile milli hareketi desteklemişti. İzmir’e giderek *Yeni Turan* adlı büyük bir gazete kurmuştu. İzmir’den İstanbul’a dönüşte 3 sene kadar siyasi gazetecilik yapmamıştı. Bu sırada eski *Son Saat*, *Vakit*, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerine “Ayhan” takma adıyla tarihi tefrikalar yazmıştı. 1929 İlkkanununda *Yarın*’ı yayınlamaya başladı. 8 ay sonra kurulan Fethi Bey’in Serbest Fırkası’nın prensiplerini savundu. 1931’de yapılan Basın Kanunu ile gazetesi kapanınca Yunus Nadi ile yaptığı münakaşada söylediği bir sözü yerine getirmek için kundura boyacısı dükkanı açarak hayatını kazanmaya başlamıştı. 1933’te Türkiye’yi terketmeye mecbur olmuş ve *Yarın*’ı broşür olarak Paris ve Sofya’da, gazete olarak Şumnu’da yayınlamıştır. Türkiye’ye 17 Ağustos 1937 tarihinde dönmüş ve tutuklanmıştı. Savcının idam talebine karşı ağır cezada beraat ederek serbest bırakılmıştı. 1946 Kasım ayına kadar *Son Posta* ve *Tasvir* gazetelerinde Ayhan imzasıyla tarihi ve edebi tefrikalar yazmıştı. Basın Kanunu’nun

değişmesi üzerine 1946'da *Yarın*'ı tekrar çıkarmış ve bir süre sonra kapatmıştır. Bu tarihten sonra hayatını tefrika yazarak kazandı (4).

Perde gerisinde olduğu belirtilen bir diğer gazeteci Habil Adem ise muhaliflik kimliği yanı sıra Abidin Nesimi'nin belirttiğine göre (1977: 109-118) koşulları maddi kazanç anlamında en uygun şekilde değerlendirmesini bilme özelliğiyle öne çıkmıştı. Tıpkı Üzeyir bey gibi Arnavut olan Adem'in asıl adı Naci Pelister'di. Yazılarında Habil Adem takma adını kullandığı için bu adla anılmıştı. İstanbul'a geldiği 1908 öncesinde gazetecilikte karar kıldı. Bu yıllarda başmuharrirler arasında bırakalım yabancı dili, okuma-yazma bilmeyenlerin bile olması nedeniyle yazılara başkalarının imza atmaları geleceğinde Habil Adem de yer aldı. Habil Adem bu ortamda Babıali'ye girdi. Kısa bir süre içerisinde tutundu, okur-yazar olmayan bazı başmuharrirlerin başmakalelerini yazmaya başladı ve bunun karşılığında yüksek ücretler aldı. *Serbesti*'nin sahibi ve başyazarı Mevlanzade Rifat bey, başmakaleleri, hatta kitapları Habil Adem tarafından yazılanlardan sadece birisiydi. Öte yandan, Devlet Emniyet Teşkilatı tarafından Habil Adem'e birçok kitaplar da Türkçe'ye çevirttirilmişti. Habil Adem, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra on-on beş kişilik bir ekibi ile birlikte para kazanma tertiplerine girişti. Gazete, dergi çıkarmak için eğitim kaydının olmaması nedeniyle ekibin hemen hepsi ayrı ayrı dergi ve gazete çıkarmak ruhsatları almışlardı. Bu yolla ilan koparmak, abone bulmak, propagandaları yapmak üzere zengin kuruluşlarla ilişki kurmuşlardı. Bu tertiplerden bazıları Fener Patrikhanesi, Türk Ticaret Bankası, Reasürans müdürü Piyos tertibi ve benzeri olaylardır. Habil Adem, Arif Oruç'un çıkardığı *Yarın*'ın yürütücülerindendi. *Yarın*'da imzasız ya da "Yarın" imzasıyla çıkan başmakaleler Habil Adem'indi (Nesimi 1977: 118-119), hatta Nesimi'nin belirttiğine göre *Yarın*'ın fiili yönetmeni Arif Oruç değil, Habil Adem'di (1977: 120).

Abidin Nesimi'nin Habil Adem hakkındaki yorumları, bu gazeteci hakkındaki değerlendirmelerin bir bölümünü oluşturur. Çünkü, Şahin ve Akyol'un (Kasım 1994: 8-9) da vurguladığı üzere Habil Adem hakkında üç ayrı değerlendirme söz konusudur. Bunlardan ilki, kendisini 1932'de tanımış, 1936-1939 yılları

arasında ilişkide bulunmuş olan Nesimi'ye aittir. Nesimi, Habil Adem'in tanıdığı en zeki insanlardan birisi olduğunu, siyasal bilgi ve tecrübelerinin fazla olduğunu, ancak zekasını yanlış yollarda kullandığını belirtmiştir. İkinci değerlendirme Mustafa Ragıp tarafından yapılmıştır. Habil Adem, bu değerlendirmeye göre, "büyüklerimizden" biri olarak sayılmıştır. Bir diğer değerlendirme İzmir'de çıkan *Hürriyet*'in 12 Haziran 1931 tarihli sayısında yapılmıştır. Buna göre, Habil adem, "kolay kolay meydana çıkmayan, kolay kolay görünmeyen, ne ile meşgul olduğunu açığa vurmayan ve nerelere daldığı ayan beyan belli olmayan bir" kişidir (5).

Süleyman Tevfik ise muhaliflik kimliği, Başbakanlık Devlet Arşivleri'ndeki bazı belgelere girmiş olan *Mücadele*'nin perde gerisinde yer alan bir diğer önemli şahsiyetti. 18 Aralık 1932'deki bir belgeden öğrendiğimize göre, yayın yoluyla hakaret suçundan İstanbul Hapishanesi'nde bulunan Süleyman Tevfik'in cezası, sağlık sorunları nedeniyle Bakanlar Kurulu tarafından affedilmişti (BDA, 30.18.1.2, Yer No: 32.76.6). Ne var ki, 1933 yılında Süleyman Tevfik'in yine yayın yoluyla suç işlediği gerekçesiyle tekrar tutuklandığı ve sağlık sorunları nedeniyle tekrar affının istenildiği Adliye Bakanlığı'nın bir başka tezkeresiyle karşılaşırız. Başbakanlıktan gönderilen yanıt ise bu defa olumsuzdur: Daha önce cezası affedilen birisinin sağlık sorunları nedeniyle de olsa ikinci defa af cezasına uğraması düşünülemez. 6 Ocak 1933 tarihinde Adliye Bakanlığı'na gönderilen bu yanıtı rağmen, Adliye Bakanlığı 20 Ocak'ta Başbakanlığa gönderdiği bir başka mektupta Tevfik'in sağlık sorunları nedeniyle affa gerek olmadığını ve 2330 sayılı af kanunundan yararlanabileceği belirtilmişti. Bir başka deyişle, Süleyman Tevfik, ikinci defa affa uğramıştı (BDA, Ek 31/318).

Süleyman Tevfik'in bir başka özelliği, siyasal iktidarın halk hikayelerini modernleştirme projesine 1937'de başlamasından çok daha önceleri, halk hikayelerini modernleştirmeye siyasal iktidarın inisiyatifi dışında başlamış olmasıydı. "Beybaba" veya "Tevfik Baba" olarak bilinen Süleyman Tevfik 1939'da öldüğünde, ardında İçişleri Bakanlığı'nın modernize etmek istediği eserlerden bir kütüphane oluşturacak kadar yeni eser yazmış, ya da eski-

leri revize etmişti. Süleyman Tevfik’in vefatı dolayısıyla bir yazı yazar Hikmet Feridun Es, Matbuat Umum Müdürlüğü’nün bir halk kütüphanesi oluşturmak için yıllarca uğraşmasına rağmen, gazeteci ve yazar Tevfik’in tek başına bir halk kütüphanesi oluşturduğunu belirtmişti (Akşam 1.12.1939).

Daha önce belirttiğimiz üzere, *Mücadele*’nin “görünür olan” ve “olmayan” aktörleri dışında bazı yazarlara gazetenin ilk sayısında rastlamaktayız. Gazetenin yazar kadrosu içerisinde bir başka sınıflamaya koyduğumuz bu kişiler, Hüseyin Zeki ve Ercümen Behzat’tı. Hüseyin Zeki, “Memnu Meyve” başlıklı bir çeviri yapmaktaydı; Ercümen Behzat ise eleştirel içerikli sanat ve kültür siyasetine ilişkin bir yazı yazmıştı. Bunların genelgede ve imzasız mektupta isimlerinin geçmemesi ise, bize, spekülasyon düzeyi aşmayan ihbar mektubu yazanın bu kişilerden birisi olabileceği kuşkusunu bağlamında bir yorum yaptırmıştı. Recep Peker’in bir başka genelgesinin araştırmacılara sunulmasıyla (6) ortaya çıkabileceğine inandığım bu yorumu, şimdilik bu nitelikle sınırlamakla yetineceğim.

DEĞERLENDİRME

Gerçekte Türk basın tarihi incelendiğinde, kapatılan bir gazetenin başka bir isimle yayınlanmaya devam etmesi ya da kapatılan gazetenin sahibinin bir başka gazeteyle anlaşarak yayın yapmayı sürdürmesi uygulamaları bilinmedik örnekler değildi (7). 1931 Basın Yasası’nın kabul edilmesinden sonra *Yarın*’ın kapatılmasına rağmen sorumlularının perde gerisinde *Mücadele* isimli bir gazetenin çıkması, yasa maddelerindeki kısıtlayıcı hükümlerin değişik şekillerde delinebileceğine ilişkin bir örnektir. *Mücadele* örneği, kapatılan bir gazetenin - başka bir isimle de olsa- yayınlandığına ve gazete çıkarması yasaklanan kişilerin -perde gerisi aktör olarak da olsa- yayın yapmaya devam edebildiklerine ilişkin uzun tarihsel sürecin sürekliliğini gösterir. Ne var ki bu tek yanlı bir mücadele değildir. Siyasal iktidar, yasa maddelerinin delinebilmesine karşı önlem almıştır. Önlemler ise çeşitli yöntemleri içermiştir. *Mücadele* deneyiminde siyasal iktidarın bilgi edinme kanalları sayesinde basınla ilgili yasal hükümlerin delinebilmesine yönelik aldığı önlem, bu yöntemlerden sadece birisidir. Bu

çalışmada anmadığımız, ancak siyasal iktidarın kapatılan *Yarın*’ın başka isimler ve başka sahiplikler altında yeniden yayın hayatına başlamasına engel olmak için geliştirilen bir başka yöntem, kapatılan gazetenin tüm ayrıcalıklarını iptal etmektir. *Cumhuriyet*’in 13 Eylül 1931 tarihli sayısında *Yarın*’ın imtiyazının iptal edildiğine ilişkin bir haberde belirtildiğine göre, İstanbul valiliğine, *Yarın*’ı satın aldığı iddia eden bir kişi başvurmuş, kendisine sermayeyi nereden bulduğu sorulduğunda ise bu defa kiralamak istediğini belirtmiştir. Haberde başvuran kişinin kimliğini ve hangi isimle bir gazete çıkarmak istediği bilgisi yer almaz. Buna karşın, *Yarın*’ın kapatılmasından sonra bu gazetenin devamı olarak çıkarılan *Mücadele* ve *Mücadele*’nin de toplatılması ve kapatılması kararından sonra farklı isimler ve görünür sahiplikler arkasında ellinci maddenin delinmesine yönelik girişimlere bir başka örnek sunar. Nitekim *Cumhuriyet*’teki haber de vurgulandığına göre, bu girişim, *Yarın*’ın başka isimler altında devam ettirilmek istenildiğini kanıtlarından birisidir, ki bu nedenle valilik, *Yarın*’ın imtiyazını tamamen iptal etmiştir. Bu örneğin, Tek Parti yıllarında kapatılan başka yayınlar bağlamında da söz konusu olabileceğini varsaymak hiç de kahinlik yapmak anlamına gelmeyecektir. Ancak yine de başka araştırmaların çıkarabileceği somut örnekler konunun ne derece genel olduğunu anlamamıza yardımcı olabilir.

Mücadele örneğinden öğrendiğimiz bir başka gerçek, siyasal iktidarın basından beklentilerini, yayınlarda nelere hassasiyet gösterdiğini anlayabilmemizde bazı ipuçları sunmasıdır. Bu konuda söylenebilecek en temel nokta, sırf muhalefet etmek için muhalefet yapmayı kendisine şiar edinen bir basının siyasal iktidarın anlayışında yeri olmadığıdır. Kendi içinde tutarlı, hükümetin yaptığı icraatlara göre ve somut olarak neyin yanlış neyin doğru olduğuna yönelik yayın yapan bir basın istemektedir siyasal iktidar. Genel eleştirilerle yetinen veya siyasal iktidarın benimsediği genel ilkelerle çelişen bir basını istememektedir aynı zamanda. Toplumun çatışma yerine dayanışma içerisinde algılandığı bir anlayışa karşıt bir ideolojik anlayışın seslendirilmesi, siyasal iktidarın ilkelerine açık bir karşı çıkış anlamına geldiğinden, ilkenin dışına çıkan bir yayın “tehlikeli” olarak nitelenmişti. *Mücadele*, yukarıda

saydığım başka gerekçelere ek olarak bu niteliğiyle tam da siyasal iktidarın “tehlikelilik” hattında yer alanlar arasında yer aldı ve yayınlandığı gün kapatıldı.

NOTLAR

(1) CHF Üçüncü Parti Kongresi 10 Mayıs’ta toplandı. “Altı Ok” ilk defa bu kurultayda resmileştirildi. Alınan kararlardan en önemlilerinden birisi, İttihat ve Terakki örgütlenmesinin devamı olan parti müfettişliği ve parti mutezelliği kurumunun kaldırılmasıydı.

(2) CHF (1931) *CHF Nizamnamesi ve Programı*, Ankara.

(3) Mete Tunçay, kendisiyle yaptığım e-mail yazışmasında Ercüment Behzat’ın, İstanbul Şehir Tiyatrosu sanatçılarında Ercüment Behzat BUDAK olabileceğini belirtti.

(4) Son eseri *Milliyet* gazetesine yazdığı “Fatih Sultan Mehmet” isimli tarihi tefrikasıdır (*Milliyet*’te çıkan bir yazıdan. Yazı, *Bütün Türkiye*’nin 1950 Ekim ayına ait 5’inci sayısından Mete Tunçay tarafından *Arif Oruç’un Yarın’ı* (1933), (İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 7-8) eserinde aktarılmıştır.

(5) Abidin Nesimi’nin anıları dışında, Habil Adem ile ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Şahin, M. ve Akyol, Yaşar (1994) “Habil Adem Ya da Nam-ı Diğer Naci İsmail (Pelister) Hakkında”, *Toplumsal Tarih*, Kasım 1994, S. 11, s. 6-14; Şahin, M. ve Akyol, Yaşar (1994) “Habil Adem Ya da Nam-ı Diğer Naci İsmail (Pelister) Hakkında-II”, *Toplumsal Tarih*, Aralık 1994, S. 12, s. 17-23; Şahin, M. (1991) “Yazar(lar)ı Tartışmalı Bir Kitap”, *Tarih ve Toplum*, Ekim 1991, XVI/94, s. 2; Şahin, M. (1995) “Habil Adem Hakkında”, *Toplumsal Tarih*, Ocak 1995, S: 13, s. 6-11.

(6) *Mücadele* ile ilgili 23 Eylül 1931 tarihinde içeriğini bilmediğimiz bir başka genelge bulunmaktadır. Başbakanlık Devlet Arşivlerindeki CHP kataloglarında (490..1.0.0, Yer No: 2.7..38.) yer alan bu genelgeye ulaşamamamızın nedeni, belgenin “restorasyonda” olduğunun belirtilmesidir.

(7) 1864 Matbuat Nizamnamesi ile kapatılan *Mecmua-i İber-i İntibah* yerine *Mecmua-i İbretnuma* (Kabacalı, 1994: 18) isimli bir başka gazetenin çıkması ve 1866’da Ali Suavi’nin başyazarlığı altında çıkan *Muhbir*’in 8 Mart 1867 tarihle buyrukla kapatılması üzerine gazetenin sahibi Filip Efendi’nin 28 Nisan 1867 tarihli *Muhbir*’in sayısında “Ve bu süre içinde (=bir aylık kapatılma süresi içinde) müşterilerimizi havadissiz bırakmamak için, derhal bir Türk gazetesiyle anlaşma yapacağım ve ilerde hükümete hakların korunması yolunda bazı görüşler bildireceğim” (19-20) biçimindeki açıklamaları; *Hadika* gazetesinin 1873’te iki ay süreyle kapatılmasına rağmen, gazetenin sahibi Ebüzziya Tevfik Beyin gazetesinin kapalı kaldığı süre içerisinde *Sirac*’ı yayımlamaya girişmesi (23-24), *Diyojen*’in kapatılmasından sonra Teodor Kasap’ın sırasıyla *Çingiraklı Tatar* ve *Hayal* adlarındaki mizah dergilerini yayınlaması, ancak bunların da benzer akıbetlerle karşılaşmaları (25) bu konuda verilecek örneklerden sadece birkaçıdır. Teodor Kasap, 1873’te kapatılan *Hayal*’den sonra kapatma cezalarından kurtulabilmek umuduyla 8 Ağustos 1875’te *İstikbal* isimli gazeteyi çıkarmış, ancak bu da kapatılmaktan kurtulamamıştı. Teodor Kasap basınla ilgili düzenlemelerden kaçınmayı umut ettiği bu girişimlerin en sonuncusu olan *İstikbal*’in kapatılması üzerine mizahi bir dille şunları söylemişti: “Hay allah müstahakını versin! Bu sefer de kör şeytanın şerrine uğradık!..” (Ebüzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, haz. Ziyad Ebüzziya, C. III, İstanbul, 1974, s. 244). Bu durum II. Meşrutiyet sonrası ilan edildiği söylenen özgürlük ortamında da değişmedi. Kapanan gazeteler benzer adlarla yayınlandı. Sözelimi, mebuslardan Lütfi Fikri Beyin “Mutedil Hürriyetperveran” fırkasının görüşlerini yansıtan *Tazminat* gazetesi, sırasıyla *Tanzimat*, *Zühre*, *Tazminat*, *Matbuat*, *Teminat*, *Teşkilat*, *Tesisat*, *Takdirat*, *İfham* ve en son olarak yeniden *Tazminat* adıyla çıktı (Kabacalı, 1994: 74).

KAYNAKLAR

Cumhuriyet Halk Partisi (Fon Kodu: 490..1.0.0)

Fırka aleyhine yayın yapan gazete bayileri arasında fırka mensuplarının da bulunduğu (8/9/1931, 1. BÜRO; Yer No: 2.7..29).

Mücadele adında yeni bir gazetenin çıkacağı (7/9/1931, 1. BÜRO, Yer No: 2.7..27).

Olumsuz yönde yapılan yayınların önlenmesi (6/7/1931, 1. BÜRO, Yer No: 2.6..34).

Bakanlar Kurulu Kararları (Fon Kodu: 30..18.1.2)

Neşren tahkir suçundan mahkum olup İstanbul Hapishanesi'nde bulunan Süleyman Tevfik'in cezasının affı (18/12/1932, Sayı: 13590 Dosya: 31-318, Yer No: 32.76..6.)

CHF (1931) CHF Nizamnamesi ve Programı, Ankara

Feridun H (1939) Akşam 1 Aralık.

Kabacalı A (1994) Türk Basınında Demokrasi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara

Matbuat Kanunu (1931) Polis Mecmuası, Sayı 261 ve 261.

Muvazaalı Bir Gazete (1931), Cumhuriyet, 8 Eylül.

Muvazaalı Bir Gazete (1931), Cumhuriyet, 9 Eylül.

Mücadele (1931), 7 Eylül.

Nesimi A (1977) Yılların İçinden, Gözlem Yayınları, İstanbul.

Şahin M(1991) Yazar(lar)ı Tartışmalı Bir Kitap, Tarih ve Toplum, Ekim 1991, XVI/94, 2.

Şahin M ve Akyol Y (1994) Habil Adem Ya da Nam-ı Diğer Naci İsmail (Pelister) Hakkında, Toplumsal Tarih, Kasım 1994, S. 11, 6-14.

Şahin M ve Akyol Y (1994) Habil Adem Ya da Nam-ı Diğer Naci İsmail (Pelister) Hakkında-II, Toplumsal Tarih, Aralık 1994, S. 12, 17-23.

Şahin M (1995) Habil Adem Hakkında, Toplumsal Tarih, Ocak 1995, S: 13, 6-11.

Tunçay M (1991) Arif Oruç'un Yarın'ı (1933), İletişim Yayınları, İstanbul.

Yarın İmtiyazı İptal Edildi (1931), Cumhuriyet, 13 Eylül.